

Преводното дело винаги е било важна част от литературното, културното и общественото развитие на България. На особен разцвет то се радва в последните години и десетилетия. Измененията са качествени — както по отношение на издателския размах и достойнства на преводната литература, така и в социалния статус на преводача. Забелязва се и друг тип съществени промени — вглеждане на преводното дело в себе си, в своето минало, обмисляне на перспективите, полагане основи на теория — все несъмнени белези на зрелостта. Една от ярките прояви на тази зрелост е и сборникът „Майстори на превода“; именно „проява“, защото зад него стоят трайни общокултурни тенденции, а „пред“ него — мъбиозната и трудна задача да бъде създадена история на превода в България. За тази история „Майстори на превода“ е една уместна изходна точка, първоначално оглеждане на материала, а и на историческото ни мислене, предварителна проверка на силите...

Би било погрешно да се мисли, че значението на сборника се изчерпва с ролята му на първоначални наброски или допълнение към бъдещата история на превода. Самостоятелното значение на един подобен труд е несъмнено. От една страна, той „ни разкрива едно неподозирано богатство, за което знаехме че съществува, но не знаехме неговия обхват, неговите очертания“ (по думите на Б. Божилов, автор на предговора); от „Майстори на превода“ и специалистите, и широките кръгове читатели ще обогатят представите си за историята на преводаческото изкуство у нас, а и за творчеството на някои от най-големите български писатели от миналото и днес. От друга страна, сборникът е необходим за самите преводачи — известна е диалектиката в развитието на теория, история и практика.

Освен пионерския характер на труда и неговата същина поставя сериозни проблеми пред съставителите. (В соби нека отбележим, че едва ли са много президентите на „Майстори на превода“ в световната практика; в последните години българското литературознаване, включително и критиката на превода, пристъпва към решаването на няколко респектиращи програми, една част от които са все още бъдеще пред смятаните за водещи в културно отношение нации, развивали своята литература и наука в далеч по-благоприятни условия. . .)

Но да се върнем при проблемите, които са стояли още при подготовителната работа. На първо място като главен носител на концепцията на сборника стои въпросът за подбора на преводачите, получили високата чест да бъдат обединени от наслова „Майстори на превода“. Авторитетната редколегия, включваща Л. Милева, Б. Божилов, Б. Дамянов,

В. Измирлиев, В. Ганчева, Л. Любенов, Л. Станчев, П. Диневков, С. Владимиров, Т. Жечев, Ф. Гинев, Хр. Радевски, е трябвало не само да определи хронологическите граници, да отсее най-достойните сред достойните, но и да си изясни отношението по един шекотлив проблем — да се предпази от акцентуване както върху преводачите писатели, така и върху литературите, за които преводът е основна сфера за изява. Разумно избраният жанр, най-подходящ за едно начало — „творчески портрети на видни български преводачи“, е довел до изграждане на явната представа, че типът на професионалния преводач се очертава по-ясно в десетилетията след Освобождението, въпреки че съществува и преди това. Същност той е масов още в типологически недоизбистрената картина на българската възрожденска култура, но големите личности на преводачи от това време действително трябва да се търсят сред поетите и белетристите от Софроний до Каравелов. Единственото по-смущаващо отсъствие тук е П. Р. Славейков — активен преводач на поезия, романи и разнородна друга книжнина. Сред възрожденците, свързали имената си по-скоро с преводно, отколкото с оригинално творчество, е избран Никола Катранов — първият преводач на Гюте в България. Преводното дело на прототипа на Тургеневия Инсаров особено в количествено отношение едва ли ни задължава той да бъде предпочетен преди един Ан. Гранитски например, още по-малко за него да се пише една от най-големите статии в сборника. Защото написаното от Надежда Андреева е именно статия, а не портрет, при това статия проблемна, боравеща с много непозната или известна на тесен кръг специалисти информация. Наистина изследването е написано стегнато, то е „голямо“ само в относителен, не и в абсолютен смисъл, а и възраженията към него могат да са само по отношение на непълната му хармония с характера на сборника.

Зад тази „непълна хармония“ се крие един достоен за уважение принцип, залегнал в изготвянето на „Майстори на превода“: след като са били намерени действително подходящи автори, те са получили възможността да разгърнат своята индивидуалност, несмущавани от жанрови и методологически ограничения. А това е важно не само заради постигнатото стилово разнообразие, но и поради недоизяснената все още методика за анализ на превод. В сборника се срещаме с различни подходи, които се допълват и конкурират, доказват своите граници и възможности. Вероятно в бъдеще, обединени и обогатени, те ще доведат до раждането на една по-стройна система, която не само ще бъде диференцирана според спецификата на историческия период и литературата, от която се превежда, но и ще съдържа обща основа, отнасяща се към разглеждането както на възрожденския превод от Гюте, така и към пре-

вод на „Илиада“ от началото на века или към днешно представяне на съветска лирика. Само така ще може да се навлезе в дълбочина в еволюцията на преводаческото изкуство.

Закономерно е началото на преводното дело за възрожденския период да се търси при Софроний. Закономерно е също да се отдели място и за житейска път на по-малко познатите преводачи. Изглежда Николай Цв. Кочев нарежда сред тях и автора на „Житие и страдания“, защото проследява живота на врачанския епископ, следвайки плътно неговото автобиографично съчинение. Мислех, че вече е невъзможно да се пише за жизнения път на Софроний, без да се приличат данните, обобщени от В. Мутафчиева, без да се имат предвид съ или без възражения нейните концепции... Във втората част на портрета са разгледани част от проблемите, свързани със Софрониевите преводи.

В сборника са включени още две статии, разграничаващи се от определения в наслова жанр: „П. Берон и Н. Бозвели — преводачи на разкази от гръцки“ на Афродита Алексиева и „В творческата лаборатория на преводача Л. Каравелов“ от Лилияна Минкова. И в двете стесняването на тематичния обхват е довело до задълбочаване на анализа и до ценни наблюдения. Подчертано приносен характер има написаното от Мариана Младенова за Елена Мутева, особено по отношение на жизнения път на преводачката и нейното семейство, творческата история на книжовните ѝ усилия, а и източниците на някои нейни съчинения. Младенова пише с подчертана любов и това я довежда до леко подсилване на някои изводи, до издигане на хипотези в степен на сигурност, но ако трябва да се определи този очерк от „Майстори на превода“, към който задължително ще трябва да се връщат в бъдеще всички, които ще пишат за неговия обект, то според мен това е очерка за Е. Мутева.

Към класиците и първостроителите винаги се подхожда с респект, който несвякога спомага за изясняването на някои спорни моменти. Нешо Бончев е от авторите, които в най-голяма степен провокират тенденциозно отношение към своите опоненти. В голяма степен се е предпазила от тази хроническа опасност Иванка Васева, особено когато разглежда детайлно превода му на „Тарас Булба“.

Известно е колко трудно се казва нова дума за най-големите, особено в кратки статии и очерци, а същевременно колко увлекателно четиво е жизнената и творческата биография на „малко познатите имена“. Това правило се илюстрира и от „Трима поети-преводачи“ на Ангел Тодоров и „Преводаческото дело на Д. К. Попов“ от Владимир Филипов. На няколкото странички, излезли изпод перото на един от ветераните на пролетарската ни поезия и на преводното дело, е очертано основното в творчеството на Ив. Вазов, К. Величков, П. П. Славейков — класици не само на литературата ни, но и на преводаческото ни

изкуство. Разбира се, разглеждането на преводаческото им майсторство нито започва, нито ще спре до тук, от близкото бъдеще трябва да се очакват нови обширни изследвания по същите проблеми. Не може да се каже същото за Д. К. Попов, в очерка за него Вл. Филипов е намерил нужната пропорция между жизнен и творчески път, обемът за него не е бил сериозна пречка, а и цялостната му оценка е точна и без увлечения.

С присъщия му стегнат и богат на факти маниер на изложение Иван Богданов представя значителната преводаческа дейност на Иван Андрейчин и Людмил Стоянов. Смайващи са обемът и размахът, с които се изясняват и в областта на превода Георги Бакалов (представен от Жельо Авджиев) и Димитър Полянов (представен от Георги Цанков). Въпреки че са притиснати между Сцила на желанието за изчерпателност и Харибда на амбицията за задълбоченост, и Ив. Богданов, и Ж. Авджиев, особено Г. Цанков съумяват наред с библиографските данни да приведат и редица конкретни наблюдения — за адаптирането на чужди произведения от Ив. Андрейчин, за творческата история на някои преводи на Бакалов, между които и „първия превод на „Майка“ не само в България, но и в Европа и в света“, за експресивните заглавия и упоритото усъвършенстване на преводите при Полянов.

Немислимо е представянето на историята на българския превод без Николай Лилив и особено без Димитър Подвързачов и Георги Михайлов. Тъй като и тук изчерпателността е невъзможна в рамките на няколко страници, то в отделните портрети е потърсен различен подход — Николай Дончев акцентува върху „Сид“ и „Хернани“ на Лилиев, Банчо Банов — върху възгледите и майсторството на Подвързачов, Кръстан Дянков — върху звуковото богатство и смисловата адекватност при прокляните поети на Г. Михайлов. Редом с тях и в живота, и в историята на българската култура стои Константин Константинов, чиито преводи на разкази от Мопасан и „Мадам Бовари“ разглежда Никола Т. Колев. С любов и ерудиция Николай Попов представя като „майстор на поетичния превод“ съчеталия висока култура, революционен патос и ярка поезия Гео Милев.

Невероятно различни са двата очерка за вечните спътници и съперници Дора Габе и Елисавета Багрява. Петър Динеков и Блага Димитрова сякаш се стремят да демонстрират разнообразието, практически неограничените възможности на портретния жанр. И същевременно колко близки са те по вникване в творческия свят, по пиетет към две от най-ярките личности в лириката и превода ни от последните, не малобройни десетилетия.

Редом в живота и творчеството въпреки съществени различия в някои от стиловете им предпочитания са и Асен Разцветников и Никола Фурнаджиев, представени като преводачи от Лъчезар Станчев и Иван Сестрим-

ски, които разглеждат върховете им постижения — „Илиада“, „Херман и Доротея“ и „Тартюф“ на Разцветников и преводите от руски поети на Фурнаджиев. Венко Христов се спира на „потаянето в чужди светове“, отнело огромна част от творческите сили на Атанас Далчев.

Достоинство място в „Майстори на превода“, както и в историята на българската култура заемат преводачите от античните литератури. В сборника са включени портретите на Александър Балабанов от Руси Русев, на Крум Димитров от Александър Ничев и на Александър Милев от Любомир Б. Павлов.

Безспорно най-добра са връзките на българската литература с руската. Мнозина от преводачите от Елена Мутева, а и преди нея, до наши дни черпят вдъхновение от словесните богатства, създадени на езика на Пушкин и Маяковски. В сборника е включен портретът на „българския пресъздател на Шолоховите епопеи“ Георги Жечев, написан от Илиана Влодова. Място не само в културата, но и в политическата ни история има съставената от Христо Радевски през 1938 г. „Антология на съвременната руска поезия“ и закономерно тя стои в центъра на статията за преводача, написана от Васил Колевски.

Категорично може да се каже, че „Майстори на превода“ решава с достоинство деликатния проблем за горната хронологическа граница, за разглеждането на творчеството на живите и днес преводачи. Подбрани са действително само тези, без които подобен сборник е немислим — Радевски, Багряна. Същевременно е отделено място и на някои по-млади, трагично напуснали не само полето на превода — Андрей Германов, Владимир Башев, Григор Ленков, представени от Иван Николов, Никола Инджов, Любен Любенов. Може би между тях е имало място и за светлата енциклопедична личност на Цветан Стоянов и някои други, към чиито преводи ще се връщаме и в бъдеще. Не са забравени оставилите дълбока бразда след себе си Димитър Стоевски, портретуван с вдъхновение от Венцислав Константинов, Димитър Икономов и Владимир Мусаков, представени с любов от Методи Методиев и Мариана Иванова. Във времето, през което се е печатал сборника, по трагичен начин отпадна и последната преграда пред включването на Тодор Нейков в „Майстори на превода“. 1984 г. поднесе поредното доказателство, че задълбочено вникване и най-висока оценка заслужава делото на Страшимир Джамджиев, а и на колко още други от всички поколения..

Множеството портрети на толкова различни преводачи насочват авторите към някои същностни проблеми на превода, довеждат ги до плодотворни похвати за навлизане в индивидуалните светове на толкова ярки личности от Софроний до Гр. Ленков. Афр. Алексиева доказва ползата от успоредното разглеждане на няколко превода от един текст, към подобно сравнение прибавят Анг. Тодоров и мнозина други. До разглеждане на

трайни процеси достига Н. Андреева; ново разбиране за адаптирането на чужди творби се оформя при Л. Минкова и Ив. Богданов; Б. Банов достига до спецификата на театралния превод. Специално внимание заслужава въпросът за връзката между оригинално и преводно творчество, а също и за нежеланието на преводача да прикрие „следите“ от своя стил, разглеждано от Ив. Сестримски и др. Ж. Авджиев се докосва до проблема за превода и изграждането на политическата терминология; Р. Русев въвежда полезния коректив на сравнението с други национални преводни традиции; Г. Цанков се спира на осъзнатия стремеж да се следва опита на предходниците и пр.

С приближаването до нашето време неусетно се изменя и облика на очерците, портретите се обогатяват с някои чисто човешки черти на преводачите. Ив. Николов, Н. Инджов и др. пишат от позицията на съмишленици и приятели на рано напусналите живота майстори на оригиналния и преводния стих. Л. Любенов съумява да обедини споменното начало със задълбочено вникване в преводния текст и може само да се съжълява, че методиката на неговия анализ, основан на предаването на „смислови единици“, няма последователи в „Майстори на превода“.

Разкрити са и няколко типа отношения на поети към своето преводаческо дело. При Г. Михайлов то почти измества оригиналното творчество, при Гр. Ленков като че ли забавя количествено, обогатявайки я, собствената поезия. На Далчев преводите ще дадат право да изкаже афоризма, че не само не печата, но и не пише слаби стихове. Други ще черпят култура и вдъхновение от собствените си занимания с преводи. По един начин пристъпва към чуждия текст Фурнаджиев, по друг — Д. Габе, по трети — Ел. Багряна, която държи на „непосредственото устно обясняване и рецитация от самия автор“, и т. н.

Както всяко човешко дело, още повече колективно, и разглежданият тук сборник не е без недостатъци. Една част от тях се дължат на все още неизбистрената представа за същността на критиката на превода — невинаги бива намерена пропорцията между конкретните наблюдения върху отделни думи и-ли изречения, а дори и, понякога познати, въпроси на транскрипцията и цялостното дело на преводача. Тук-там може да се срещне излишно представяне на хрестоматийно познати чужди творби, дори на сюжетите им, често цитираните успоредни текстове не съдържат нещо особено съществено, особено при прозата (например в портрета на Л. Стоянов) или заемат немалка част от обема (при Радевски) и пр. Желанието да се изтъкнат достоинства на разглеждания преводач понякога особено по отношение на по-ранните периоди води до преувеличаване значението на възгледите му, до издигането им в ранг на теория. . .

Могат да се намерят и някои места, които са се нуждаели от по-категорична редакторска намеса, наложителна в един такъв пред-

ставителен труд, съвместно дело на издателство „Народна култура“ и Съюза на преводачите в България. Още на с. 8 откриваме, че Софроний е отнесен към края на XVII, вместо на XVIII в. Непълно е цитиран труд на А. Андреев (с. 47), а едно „посочено съчинение“ (с. 189) не е споменато по-рано. Непълно е изброяването на преводите на „Илиада“ (с. 245). Не можем да се съгласим с отсъствието поне на Яворов, когато като етапи „за българската поезия се отбелязват обикновено Ботев, Вазов, Пенчо Славейков, Димчо Дебелянов, Смирненски и Вапцаров“ (с. 95). Поостаряла е приетата безрезервно мисъл — „набедените символисти като Яворов, Дебелянов и Т. Траянов останали само повърхностно символисти“ (с. 187). Езиковото чувство на българина, особено на прево-

дача, би трябвало да се подразни от „чуткия социалист“ (с. 124), „полпред“ (политически представител, 282—281), от „франкофон“ (с. 188) или от „интензивиране на художествено-естетическото въздействие“ (с. 326); да си зададе въпроса, дали „музиколозите“ се занимават с ритъма на поезията (с. 299).

Като цяло „Майстори на превода“ е един необходим, зрял, ценен и обнадеждаващ труд, не само жест на благодарност към преходниците, но и задълбочено проникване в тяхното дело. Сборникът успешно изпълнява задачата си да популяризира достоинства на преводаческото творчество, да анализира върховите постижения, да открие мястото им в културата на България.

Николай Аретов